

РОЗДІЛ II. ІСТОРИОГРАФІЯ, ІСТОРІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 930(477)«312»+[364.05-058.22]«16/17»

*Віта Коцур
(Переяслав-Хмельницький)*

СУЧАСНІ ВІТЧИЗНЯНІ ДОСЛІДЖЕННЯ БЛАГОДІЙНОСТІ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ТА ПОЛКОВО-СОТЕННОЇ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ СЕРЕДИНИ XVII–XVIII ст.

У статті аналізується різнопланова сучасна вітчизняна література, в якій розглядаються окремі аспекти благодійної діяльності генеральної та полково-сотенної козацької старшини. Доведено, що на сьогодні фундаментальне спеціальне дослідження цієї проблеми відсутнє. Проте спостерігається чітка тенденція зростання наукового інтересу до вивчення цього явища. Протягом останніх двадцяти п'яти років розвитку сучасної вітчизняної історіографії сформувався цілий пласт наукових праць, які так чи інакше торкалися історії, загальнотеоретичних засад феномену благодійництва та його конкретних проявів. Серед них – численні дисертаційні дослідження, монографії, наукові публікації, довідкові видання та навчальні посібники, в яких розкрито етимологію термінів, що асоціюються з благодійництвом, причини зародження цього явища в українському минулому, його нормативне регулювання з боку офіційної влади, започатковано регіональні дослідження окремої проблеми в Україні, різноаспектні напрямки благодійної діяльності генеральної та полково-сотенної старшини в середині XVII–XVIII ст.

Ключові слова: сучасна українська історіографія, благодійність, феномен, генеральна та полково-сотенна старшина.

На сьогоднішній день з'явилися десятки праць, присвячених з'ясуванню персонального складу, родоводів, регіональної типології, віх біографій генеральної старшини, хоча її благодійна діяльність залишається найменше вивченою. Історіографічних робіт по даній проблемі є одиниці. Лише В. Кривошея подає історіографічний огляд праць, що стосуються козацької старшини як еліти Гетьманщини [19, с. 8–20]. Слід віддати належне автору в ретельному аналізі досліджень з окресленої проблеми. Щодо генеральної старшини, то мова йде лише про дві наукові статті О. Апанович і В. Панашенко, які стосуються діяльності Генеральної військової канцелярії. До її складу входила вся генеральна старшина, крім генерального судді. Науковець наголошує, що потребує ґрунтовного вивчення культурна підсистема діяльності козацької старшини Гетьманщини, яка включає в себе різні прояви духовного життя та біосоціальна сфера життя української еліти [19, с. 13]. Увага має сконцентруватися на благодійності, освітніх і релігійних потребах, адже всі ці питання сучасними українськими істориками розглядалися досить фрагментарно.

Колосальна робота проведена В. Кривошеєю щодо уточнення структури старшинських урядів та еволюції їх місця в козацькій ієрархії; виявлення та доповнення персонального складу генеральної, полкової старшини, полковників і сотників, здійснені попередні розвідки стосовно складу сотенної старшини; систематизовано родоводи українських гетьманів; виявлені основні генеалогічні факти провідних козацько-старшинських родин Гетьманщини, які утримували уряди генеральної старшини, полковників, сотників; розглянуто соціальні (з'ясовано частку родин шляхетського походження в козацькому середовищі), кланові та регіональні (визначено регіональну типологію основних козацько-старшинських угруповань), національні (узагальнено дані національного складу козацької старшини) відмінності, віросповідання козацької старшини; через генеалогічні дослідження здійснено географічну локалізацію так званих іменних сотень, міграційних переходів

козацької старшини в межах Гетьманщини [18]. Науковцем виявлено і доповнено персональний склад старшини шляхом укладення їх реєстру, який налічує 4392 урядники різних рівнів (від сотників і вище), що репрезентували 2921 родину. Монографія, хоча і не містить матеріалів про благодійність козацької старшини, проте прислужилася при з'ясуванні теоретико-методологічних засад проблеми та вивчення структури, персонального складу, еволюції генеральної старшини.

Інші книги В. Кривошеї [14; 15; 17; 20] присвячені комплексному дослідженню історії ряду козацьких полків. Фундаментальний генеалогічний матеріал важливий як для дослідження окремих козацьких родин, так і поглибленого вивчення економічних, політичних, духовно-культурних, біосоціальних аспектів локальної історії козацько-гетьманської держави.

Крім того, В. Кривошея ретельно охарактеризував козацьку старшину, як національно-державну еліту Гетьманщини [16]. Чільне місце відведено генеральній (військовій) старшині, яка складала уряд гетьманської держави. Подаються прізвища, дати призначення на посади, окремі віхи біографій.

Енциклопедичне видання [12], яке упорядкував В. Кривошея, включає біографи 14591 козацьких старшин. Це генеральні старшини, полковники, полкова старшина, повні і наказні сотники, військові канцеляристи, урядники Генеральної військової артилерії і полкової артилерії, Генерального військового суду і полкових судів та ін., які склали козацьку еліту Гетьманщини.

Історик В. Горобець [5] розкрив різноманітні аспекти соціальної та політичної організації козацької України. Науковцем реконструюється інституційна модель організації влади Гетьманщини, з'ясовуються механізми функціонування її окремих елементів на центральному та місцевому рівнях, відтворюється персональний склад козацької адміністрації та простежуються шляхи службового зростання старшин.

У фундаментальному монографічному дослідженні [27] В. Панашенко з'ясувала процеси докорінних змін, яких зазнала в другій половині XVII–XVIII ст. структура козацької старшини Гетьманщини як соціальної еліти, показала зміцнення її соціально-економічної бази, правові чинники привілейованого становища старшини тощо. При характеристиці елітарної соціальної групи подаються десятки прізвищ представників її вищої складової – генеральної старшини (генеральних суддів, писарів, підскарбіїв, хорунжих, бунчужних, осавулів та ін.). Обраний В. Панашенко предмет дослідження замовчувався українською радянською історіографією. Багато авторів перебували під впливом істориків-народників, які основну увагу зосереджували на негативних сторонах діяльності старшини, її соціальної політики й усього суспільно-політичного життя Гетьманщини. Погоджуємось із твердженням відомого київського історика Л. Мельника, який, рецензуючи книги В. Панашенко, наголошував на значимості місця національної еліти в державотворчих процесах, зазначаючи, що «народ – нація без сильної, освіченої і впливової еліти – носія ідеї державності неминуче втрачає державну незалежність, а відтак перетворюється на колоніальне «бидло» інших країн» [23, с. 131].

О. Путра з'ясовує питання влади генеральної старшини другої половини XVIII ст. шляхом розгляду обов'язків і функцій, які виконували ці представники верхівки адміністративного апарату Лівобережної України [31]. Мова йде про генерального обозного, генеральних суддів, генерального підскарбія, генерального писаря, генеральних осавулів, генерального хорунжого та генерального бунчужного, які вирішували найважливіші питання військової і цивільної адміністрації, відали фінансами, судочинством, здійснювали вище військове командування тощо. Подібний матеріал, правда, в дещо ширшому форматі подається в багатотомній «Історії української культури» [9, с. 128–141].

О. Струкевич дослідив зміст орієнтацій козацької старшини щодо політичної системи Гетьманщини в цілому й проаналізував сутність сприйняття політичної суб'єктності й окремішності на рівні суверенності та автономізму; проаналізував політико-культурні

орієнтації старшини стосовно інституцій та провідних суб'єктів тогочасної політичної системи; визначив типологічні особливості політичної культури старшини Української козацької держави [36].

В інформаційному плані важливою є наукова розвідка О. Попельницької [29], де характеризуються різні аспекти соціального становища «городових» козаків і їх місце у середовищі київського міщанства.

У сучасній українській історіографії побачили світ перші публікації, які стосуються благодійності козацької старшини. А вона була надзвичайно великою. Як колись київські князі, так і в XVII–XVIII ст. гетьмани, полковники, козацькі старшини вважалися в Україні основними замовниками монументальних споруд. Благодійність залишалася традиційним явищем тогочасного суспільного життя [30, с. 129].

Так, у другій половині XVII–XVIII ст., лише на території Чернігівської єпархії збудовано 606 храмів, переважно козацькою старшиною [33, с. 64–65, 84]. Нею підтримувалось навчання дітей у 68 школах 264 населених пунктів, що розміщувались на території 12 сотень Чернігівського полку [33, с. 99].

Вітчизняні дослідники звертають увагу на те, що 1680 р. у Крупницькому монастирі біля с. Осіч, за 7 км від Батурина, коштом генерального судді І. Домонтовича побудовано Миколаївський собор, в іконостасі якого розмістили головну монастирську святиню – чудотворну ікону св. Миколая Мірлікійського. Це був великий п'ятибанный собор, збудований у стилі українського бароко, один з найкращих у Наддніпрянщині. Просторово-планувальна структура його відтворювала в муруванні хрещатий у плані з між гілковими вставками дерев'яний храм. Міжгілкові вставки мали висоту, значно меншу, ніж основні об'єми, що підкреслювало стрункість храму, який ніби линув до неба [3, с. 87].

У 1702 р. сподвижник І. Мазепи – генеральний осавул А. Гамалія – збудував у с. Гамаліївка у передмісті Шостки муровану церкву в ім'я священномученика Харлампія [3, с. 185–186]. Про благодійність А. Гамалії стосовно даного храму також іде мова і в книзі В. Вечерського «Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України» [2, с. 273], скупа інформація є у С. Чернякова [39, с. 156].

У с. Стольному – центрі Стольненської сотні Чернігівського козацького полку, що з 1740 р. належало генеральному судді А. Безбородьку, останнім було профінансовано ремонт місцевого храму [30, с. 218].

Благодійна діяльність генерального обозного (1685–1702) В. Дуніна-Борковського знайшла своє відображення в науковій літературі. Важливу інформацію про нього знаходимо в Д. Віроцького [4, с. 47]. Дослідник наголошує, що Д. Дунін-Борковський багато пожертвував на відбудову храмів Чернігова та на прикраси святинь. Його коштом споруджена церква, освячена в ім'я апостолів Петра і Павла, відреставровані Чернігівський Спасо-Преображенський собор, Єлецький і П'ятницький монастирі, оздоблено Воскресенський, Благовіщенський храми. Він подарував їм потири, ставник, тарілки, Євангелія в срібних оправах. Більшість пам'яток – роботи західноєвропейських майстрів. Близько десяти з них складають гордість Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського. На кожній з них – герб В. Дуніна-Борковського та записи про його вклади. Благодійником були здійснені дари й сільським церквам, хоча скромніші як за розмірами, так і за оздобленням.

У монографії В. Віроцький подає уривок з вірша, присвячений цій щедрій людині та відбудові ним Спаського собору в Чернігові:

«Церкви й обителі дуже любив,
Благолепіє оних повсюди збільшив,
Церква соборна, яка у війну запустила,
Його старанням скоро сотворилася ціла –
Своїм майном перетворив на нову
На честь Преобразівшемся Христу» [4, с. 47].

У цього ж автора знаходимо, що В. Дунін-Борковський «благочестивий і ревний христоробець влаштовував у граді сім нових храмів Божих і поновлював занепалі» [4, с. 47].

Генеральний бунчужний Я. Лизогуб своїм коштом побудував у Чернігові церкву, яка була освячена 1715 р. на честь св. Катерини. Подається детальний опис цієї церковної споруди, однієї з найкращих по всій Наддніпрянщині серед мурованих п'ятикамерних хрестових у плані [4, с. 177].

В. Киркевич і В. Віроцький детально описали благодійність генерального судді І. Домонтовича, який 1680 р. разом із гетьманом І. Самойловичем у Крупницько-Батуринському Миколаївському монастирі побудували двоповерхову трапезну дуже цікавої архітектури, що нагадувала західноукраїнські дерев'яні храми [10, с. 174–175].

С. Павленко, вивчаючи оточення гетьмана І. Мазепи, акцентує увагу й на його благодійній діяльності, адже козацька старшина наслідувала свого керманича [26]. Автор пише, що «найближчі соратники гетьмана набуті на урядах кошти здебільшого спрямовували на зведення, ремонт дорогих храмів, підтримку монастирів» [26, с. 248]. В окремому розділі «Духовні побратими» йде мова про таку активну благодійність, у т. ч. і генеральної старшини.

Дослідник, комплексно характеризуючи різносторонню діяльність генеральної старшини, пише про безкорисливу допомогу генерального писаря в уряді гетьмана П. Дорошенка, а в 1683–1691 рр. – генерального судді М. Вуяхевича, коштом якого в 1688–1689 рр. збудовано мурований приділ св. Варвари до Михайлівського Золотоверхого собору в Києві, наголошує на фінансовій підтримці Межигірського монастиря. Чимало генеральний суддя зробив для поліпшення матеріального становища Києво-Печерської лаври. Йй у володіння передав свої села Жукин, Воропаєв, Буромку, Шиловичі. З монографії дізнаємось, що М. Вуяхевич найбільше вклав власних коштів у видання лаврської друкарні. Завдяки йому побачили світ «Полуустав» (1691 р.), «Молитвослов» (1691 р.), «Службник» (1692 р.), «Псалтырь» (1693 р.), «Венец молитв» (1694 р.), «Апостол» (1695 р.), «Служба св. Николаю чудотворцу» (1696 р.), «Требник» (1697 р.), «Акафисты» (1697 р.) та багато ін.

У монографії також описується будівництво в 1697 р. прилуцьким полковником Д. Горленком у м. Прилуки дерев'яної церкви Пресвятої Богородиці. Він також фінансував закладення в Києві церков святих Дмитра та Іоанна Предтечі. Зі сторінок книги дізнаємось, що особливо значні кошти полковник вклав у розбудову Густинського монастиря. Тут на його внески було зведено церкви Петра і Павла, в ім'я Миколи Чудотворця, кам'яна огорожа, вкрита черепицею, кам'яний льох, дзвіниця, брами. А лубенський полковник Л. Свічка у 1688 р. подарував Мгарському монастирю 200 злотих і «дерев сто колод». Також його коштом вишиті срібні ризи у пирятинській соборній церкві. У 1694 р. він подарував Євангеліє ціною 11 коп. до храму Благовіщення пресвятої Богородиці в с. Усівці [26, с. 45, 63]. Генеральний обозний В. Борковський для Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові власним коштом виготовив до чудотворного і зцілюючого образу Пресвятої Богородиці золоту корону, прикрашену коштовностями, а також дорогу оправу до неї [26, с. 181].

Київський полковник К. Солонина 1692 р. подарував церкві св. Георгія Побідоносця Свято-Георгіївського монастиря, що знаходився на території Козелецької сотні, в золоті та сріблі на престольне Євангеліє. Після пожежі 1756 р. київський полковник Ю. Дараган власним коштом покриває білим залізом три куполи цегляного храму і влаштовує в ньому іконостас. А полковник П. Катеринич заповів обителі 9 тис. руб. [34].

А. Іванців, характеризуючи зруйновані храми Дніпропетровщини, стверджує, що ще в 1783 р., до заснування самого Катеринослава, на прохання і за кошти запорозьких козаків на чолі з осавулом Л. Глобою, засновником Катеринославських парків, у слободі Половиця була збудована дерев'яна церква на честь святих первоверховних апостолів Петра і Павла [8, с. 7].

Цікаву інформацію про знищення радянською владою духовних святинь і прагнення науковців та просто ентузіастів зберегти церковну старовину, зокрема, даровану в свій час м. Чернігову козацькою генеральною старшиною, знаходимо в публікації О. Нестулі [25, с. 117–121].

В одному з найфундаментальніших видань сучасної України [38] містяться матеріали з історії козацтва, детальні біографії гетьманів і кошових отаманів, наукові статті про Гетьманщину, життя і побут козацької України, освіту та культуру XVI–XVIII ст. Цінним є розділ «Козацька еліта», де йдеться про козацьку старшину і знатних військових товаришів, козацький уряд Гетьманщини, полковий уряд Правобережної України, козацький полковий устрій Слобожанщини. Не випала з поля зору авторів і проблема благодійності козацької старшини. Особливо ретельно вона простежується на прикладі православних храмів козацької України. Показово, що серед церков козацької доби не зустрінеш двох однакових, кожна має свій образ. Саме в методі архітектурної форми криється розмаїття пам'яток, що викликає захоплення всіх дослідників. Здійснюючи благодійні внески на спорудження храмів, не шкодуючи щедрих дарунків, козацька старшина ніби змагалась у своїх добротних діяннях.

У книзі подаються добротні фотографії церковних храмів, які споруджені козацькою старшиною та збереглися до наших днів. Оскільки світлини супроводжуються детальними коментарями, то знаходимо унікальну інформацію про ці споруди та їх благодійників. Усього понад 200 таких матеріалів. Зокрема, мова йде про те, що коштом полтавського полковника П. Гериика збудована церква Воздвиження Чесного хреста на Ближніх печерах Києво-Печерської лаври (1700 р.), білоцерківського полковника К. Мокієвського – церква Різдва Богородиці на Дальніх печерах (1696 р.) та монастир і церква преподобного Феодосія Печерського в Києві (1698–1700 рр.), відреставровану київським полковим осавулом П. Гудимою Іллінську церкву в Києві (1755 р.), коштом стародубського полковника М. Миклашевського – Георгіївський собор і трапезну церкву Свято-Михайлівського монастиря в Києві (1696–1701 рр.), переяславського полкового судді І. Берили – Свято-Миколаївська церква у Переяславі (1640–1666 рр.), київським полковником З. Борсуком – дзвіниця собору Різдва Богородиці в Козельці на Чернігівщині (1781 р.), київським полковником Ю. Дараганом відновлено після пожежі Свято-Георгіївський собор Данівського монастиря (1756 р.), прилуцьким полковником Д. Горленком зведено Микільську дзвіницю, Петропавлівську церкву і мур Густинського Свято-Троїцького монастиря біля Прилук (1672–1676 рр.), генеральним суддею І. Домонтовичем – Свято-Миколаївський собор Крупницького Батуринаського монастиря (1680 р.), генеральним осавулом А. Гамалією – церква в ім'я священномученика Харлампія в с. Гамаліївка (1702 р.), китайгородським сотником П. Семеновим – Успенський храм (1754 р.), церква-дзвіниця (1756 р.), церква св. Миколая (1757 р.) Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря [38, с. 812–854] та ін. Всього ми знаходимо дані про благодійність 13 представників генеральної старшини, 21 – полковника і полкової старшини, 5 – сотників і сотенної старшини.

Дана книга є також однією з небагатьох, де подається матеріал про щедрі козацькі вклади та дарунки до храмів. Зі сторінок видання дізнаємось, що більшість із них виконана на замовлення і коштом козацької старшини, частина подарована з особистих скарбів. На одній зі сторінок наголошується: «Козацька старшина за свій кошт будувала храми, а іноді й цілі монастирі... Нові споруди потребували церковного наповнення, яке здебільшого виготовлялось місцевими майстрами, що в свою чергу вело до розвитку мистецтва в Україні. Найбільшого розвитку козацьке меценатство набрало з другої половини XVII–XVIII ст.» [38, с. 856]. І справді, саме на цей час припадає лівова частка козацьких вкладів, серед яких домінують православні хрести – символи страждань Христових. Так, йдеться про дарунки козацької старшини та рядових козаків Прилуцького полку, Корсунського, Менського, Кушівського, Кирилівського, Конелівського, Величківського, Ірклівського, Батуринаського, Ведмедівського, Коренівського та багатьох інших куренів. Всього ми

знаходимо дані про 21 такий благодійний внесок. Тут же інформація про 17 благодійних дарів потирів, переважно генеральною старшиною. Дарували також лампадки, свічки, кадильніці, дискоси, даросховниці. Ретельно описано старовинні Євангелія, ікони, ризи до ікон, шати кіота, антимінси – дарунки гетьманів, кошових отаманів, генеральної та полкової старшини церковним храмам. Крім виробів зі срібла та золота, купували, замовляли майстрам і презентували коштовний літургійний одяг, дзвони. Серед козацьких вкладів: «Апостол» (1695 р.), Октоїх (1699 р.), «Книга житія святих» (1705 р.), книга М. Козачинського «Філософія Арістотеля» (1745 р.) та ін.

Благодійні пожертви простих козаків були набагато скромнішими за грошовою вартістю, хоча з мистецької вони не поступалися багатим старшинським подарункам. Але це – тема окремого дослідження.

На сьогоднішній день не всі вкладні речі козацької старшини збереглися. Багато з них загинуло протягом століть. Але й ті вклади, які збереглися (а їх по Україні нараховуються сотні одиниць), свідчать про масштабність козацької благодійності, яка все активніше вивчається сучасними науковцями та відображається в українській історіографії.

Досліджувана нами проблема знайшла відображення в окремих дисертаційних роботах. Зокрема, О. Алфьоров, вивчаючи роль козацько-старшинського роду Голубів в історії України другої половини XVI – кінця XVIII ст., з'ясував, що серед 61 його представника був 1 генеральний бунчужний і 1 генеральний осавул [1, с. 11, 13]. Автор наголошує, що діяльність роду Голубів та його відгалужень на території Гетьманщини мала яскраво виражений державницький характер: генеральний бунчужний К. Голуб боровся за утвердження повної її незалежності та перетворення на стану монархію, а генеральний обозний І. Мануйлович очолив укладання «Прав, за якими судиться малоросійський народ» [1, с. 14]. Дослідник виявив і окремі аспекти благодійності Голубів. Так, дружина одного з представників козацької старшини «Палагея Захарівна Голуб за свої гроші протягом 1704–1709 рр. збудувала церкву в Переяславі» [1, с. 14]. Хоча, за твердженням О. Алфьорова, ним не виявлено великих благодійних внесків роду Голубів до православної церкви. Основна причина цього – політичні пріоритети в їхній діяльності.

У дисертації І. Литвин, присвяченій значенню Михайлівського Золотоверхого монастиря в духовному та соціально-економічному житті України у 1620–1786 рр., згадується про пожертви на його користь, реконструкцію обителі за фінансової підтримки козацької старшини [22].

С. Горобець провів комплексне дослідження історії козацько-старшинського роду Шихуцьких та його еволюцію протягом XVII–XX ст. [6]. Ним реконструйовано генеалогічне дерево, створено колективний портрет роду Шихуцьких і складено біограми всіх представників родини, а також з'ясовано зміни в суспільному становищі роду залежно від політичних і соціально-економічних обставин різних епох тощо. Важливим є розділ 2 дисертації, де подаються матеріали щодо цього козацько-старшинського роду другої половини XVII – кінця XVIII ст., який займав помітне місце в Ройській сотні Чернігівського полку.

Дотичне відношення до нашої теми має дисертація С. Поляруш [28]. Авторка переважно характеризує функціонування «Приказів громадського піклування», земств, церковних органів опіки та філантропічних товариств Лівобережної України в кінці XVIII – на початку XX ст.

Л. Набок і О. Колибенко в монографії «Православні храми Переяславщини: історія, дослідження, сучасність» [24] подають деяку інформацію про причетність козацької полково-сотенної старшини до будівництва церковних храмів на Переяславщині. Зокрема, повідомляється про спорудження чи відбудову в місті в XVII–XVIII ст. коштом переяславських полковників Ф. Лободи Свято-Михайлівської, В. Сербіна – Свято-Троїцької церкви, І. Мировича – Покрови Пресвятої Богородиці; отамана М. Гоярина – Свято-Троїцького храму в с. Виповзки, старшини П. Дарагана, Д. Савченка – св. Великомучениці

Параскеви в с. В'юнищі, значковим військовим товаришем П. Максимовичем – у с. Козинці [24, с. 33–34, 93, 99, 121, 123, 139]. Окремо йдеться про ініціювання та будівництво І. Мазепою Вознесенського собору.

Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського спільно з Чернігівським відділенням Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України 23–24 листопада 2006 р. у Чернігові провели науково-практичну конференцію «Меценатство і благодійність: події, постаті, фундації». У восьмому випуску збірника наукових праць «Скарбниця української історії» вміщені доповіді та повідомлення, виголошені на науковому форумі [35]. У статті Д. Риги «З історії благодійності на Новгород-Сіверщині» подається цікавий матеріал про благодійників регіону XVIII ст. [32, с. 211–212]. Повідомляється про значні пожертви військового канцеляриста, з 1745 р. бунчукового товариша І. Журмана на будівництво церкви на території Новгород-Сіверського Спасо-Преображенського монастиря. Іконостас також був виготовлений і позолочений його коштом. На Новгород-Сіверщині у с. Душатин храм з головним престолом на честь св. Василя споруджено бунчуковим товаришем В. Гудовичем; Миколаївська церква в с. Синявка – військовим товаришем Н. Юницьким. Представники старшини офірували церковне начиння та богослужбові книги: І. Іолка передав до храму св. Михайла с. Орлівка Євангеліє; Г. Федорович церкві с. Зноба – книгу «Апостол»; І. Товстий Преображенському храму с. Величківка – великий дерев'яний хрест [32, с. 212].

У збірнику наукових праць «Чернігівська старовина», зокрема, випуску, присвяченому 1300-річчю Чернігова, друкуються важливі матеріали, що стосуються доби Гетьманщини, в т. ч. і благодійності в даний період [7]. Особливо цінним є матеріал щодо церковного будівництва чернігівськими полковниками. Зокрема, про Я. Лизогуба, В. Дуніна-Борковського, С. Подобайла, їх внесок у спорудження церковних храмів у Чернігові, багаточисельні подарунки соборам та монастирям.

П. Полуботок, будучи чернігівським полковником, також заявив про себе, як благодійник. О. Коваленко пише, «хоча за масштабами свого благодійництва він значно поступався, скажімо, Лизогубам чи Дуніним-Борковським, які напрочуд активно й послідовно реставрували, зводили й оздоблювали храми та монастирі», але ця людина всіляко «добродіяла духівництву, будувала храми, прикрашала їх», глибоко усвідомлюючи, що «обов'язок перед Богом виконаний як слід» [11, с. 21]. Найбільше коштів вкладав П. Полуботок у Вознесенську церкву в Чернігові. Хоча його коштом споруджувалися церкви і в невеличких населених пунктах, наприклад, у слободі Радуль.

На сьогоднішній день найширше досліджено благодійну діяльність полковників Ніжинського полку. Велику пошукову роботу в цьому плані провели Г. Самойленко й С. Самойленко, в підсумку видрукувавши монографію [33]. У книзі подаються цікаві дані щодо благодійності полковника П. Розумовського (небожа гетьмана К. Розумовського), на кошти якого в Ніжині збудована Христо-Воздвиженська церква. До 1771 р. мурований храм споруджувався під ретельним наглядом полковника, а після смерті – продовжила його вдова.

Найбільше уваги автори приділяють ніжинським полковникам братам Івану та Василю Золотаренкам, які фінансували в 1654–1658 рр. спорудження Миколаївського собору в місті. Їхня мати пожертвувала на будівництво 40 злотих і 50 осьмаків польських. Окрім того, 30 січня 1658 р. Василь подарував храму дороге, гарно оздоблене Євангеліє.

Дослідники пишуть і про полкового писаря Я. Почека та будівництво ним Пантелеймоно-Василівської церкви (1788 р.); полкову старшину (правда, не називаються прізвища), на кошти якої, споруджено Богоявленську церкву (1721 р.) та Введенський собор, Іллінську церкву та келії Введенського жіночого монастиря (1660 р.). Хоча, згадується ім'я вдови стародубського полковника Ганни Бреславської, яка активно продовжила благодійну діяльність свого чоловіка.

У книзі акцентується увага на підтримці у вигляді полковничих універсалів ніжинського музичного цеху протягом 1652–1729 рр. У деталях подається опис підтримки,

як фінансової, так і організаційної, поширення початкової освіти в Гетьманській Україні. Робиться це на прикладі полковника І. Кулябки. Окремий розділ видання присвячено образотворчому мистецтву в Ніжині, де отримуємо важливу інформацію про ніжинських полковників, які замовляли і фінансували виготовлення іконостасів для церковних храмів, ікон, Євангелій тощо. Так, оправу для Євангелія церкви Благовіщення в Чернігові (1683 р.) замовляв переяславський полковник Л. Полуботок, для Спасо-Преображенського собору (1685 р.) – чернігівські полковники В. Дунін-Борковський та Я. Лизогуб (1688 р.) та ін. [33, с. 20, 32, 58–59, 66, 96–97, 141].

Г. і С. Самойленки роблять важливі висновки про те, що благодійність «була характерною рисою культурного життя Ніжина доби Гетьманщини», «фундаторами і меценатами більшості храмів виступали представники козацької старшини та члени їх родин» [33, с. 64, 84].

У книзі Л. Студьонової «Чернігівські князі, полковники, губернатори» [37] цінною для нас є та частина, яка стосується біографій чернігівських полковників Г. Самойловича (сина гетьмана І. Самойловича), Я. Лизогуба, Ю. Лизогуба, П. Полуботка, І. Божича, П. Милорадовича, де звертається увага на їх благодійну діяльність. Крім фінансування полковниками церковного будівництва, авторка пише й про грошові вклади в міський притулок (богодільню), лікарню [37, с. 49].

Перше узагальнююче висвітлення благодійності полково-сотенної козацької старшини середини XVII–XVIII ст. через призму оціночних бачень даної проблеми сучасними вітчизняними науковцями здійснено в науковій розвідці [13], опублікованій у 2014 р. на сторінках «Часопису української історії».

Отже, за роки незалежності в Україні з'явилися десятки праць, у яких іде мова про структуру, персональний склад, родоводи, віхи біографій, еволюцію генеральної старшини (В. Горобець, В. Кривошея, В. Панащенко, О. Путра та ін.). У той же час її благодійна діяльність залишається найменше вивченою. Так, В. Вечерський, В. Віроцький, О. Нестуля, С. Павленко, Г. Самойленко, С. Самойленко торкаються проблеми благодійності генеральної старшини, зокрема, пишуть про будівництво нею церков, придбання церковного начиння, фінансування монастирів, видання книг тощо. Фундаментальні видання загального характеру «Історія української архітектури» (К., 2003), «Історія української культури» (К., 2003. – Т. 3) подають інформацію про суми фінансових пожертвувань. А «Україна – козацька держава» (К., 2004) містить дані про понад 200 таких благодійних вчинків. Тема знайшла відображення в окремих параграфах дисертаційних досліджень (О. Алфьоров, І. Литвин, С. Горобець, С. Поляруш).

Сучасні науковці активніше вивчають питання діяльності полкової та сотенної старшини, в тому числі її благодійництва. В цьому напрямку плідно працюють В. Вечерський, В. Горобець, О. Корнієнко, В. Кривошея, Н. Кривонос, І. Лиман, Ф. Ступак та ін. В останні роки захищено ряд дисертаційних робіт, складовою яких є окремі аспекти благодійної діяльності полково-сотенної старшини (С. Матяж, Ф. Ступак, О. Травкіна). Активізувалось дослідження на регіональному рівні (В. Киркевич, О. Колибенко, О. Корнієнко, Л. Набок, Д. Рига, С. Токарев, С. Черняков). Вивчають науковці й благодійність у гетьманських столицях (В. Вечерський), Задунайській Січі та Кубані (В. Костантінова, І. Лиман, А. Ложешник), зокрема полковників і сотників, які там опинились після ліквідації Запорозької Січі та полково-сотенного устрою на теренах українських земель. Побачили світ матеріали про розміри пожертвувань полково-сотенної старшини (Н. Кривонос). Чисельність публікацій про благодійну діяльність генеральної та полково-сотенної козацької старшини поступається лише тим, у яких ідеться про благодіяння гетьманів України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алфьоров О.А. Роль козацько-старшинського роду Голубів в історії України другої половини XVI – кінця XVIII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – «Історія України» / О.А. Алфьоров. – К., 2012. – 19 с.

2. Вечерський В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України / В. Вечерський. – К.: НДІТІАМ-Головківархітектура, 2002. – 592 с.
3. Віроцький В.Д. Монастирі та храми землі сіверської / Віроцький В.Д., Карпабіда А.А., Киркевич В.Г. – К.: Техніка, 1999. – 232 с.
4. Віроцький В.Д. Храми Чернігова / В.Д. Віроцький. – К.: Техніка, 1998. – 207 с.
5. Горобець В. Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної та соціальної історії ранньомодерної України / В. Горобець. – К.: Ін-т іст. України НАНУ, 2009. – 271 с.
6. Горобець С.М. Рід Шихуцьких: історико-генеалогічне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06 – «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / С.М. Горобець. – К., 2012. – 20 с.
7. З історіографічної спадщини // Чернігівська старовина. Зб. наук. праць, присвячений 1300-річчю Чернігова. – Чернігів: Сіверянська думка, 1992. – С. 101–142.
8. Іванців А. Зруйновані храми Дніпропетровська. Історико-публіцистичні нариси / А. Іванців. – Дніпропетровськ: Пороги, 2004. – 50 с.
9. Історія української культури: У 5-ти т. / Б.Є. Патон (голов. ред.), В.А. Смолій (ред.). – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 3. Українська культура другої половини XVII–XVIII століть [Александрович В.С., Борисенко В.Й., Всеврог Т.М. та ін.]. – 1246 с.
10. Киркевич В.Г. Гетьманська столиця Батурин / В.Г. Киркевич, В.Д. Віроцький. – К.: Техніка, 2007. – 102 с.
11. Коваленко О. Павло Полуботок – політик і людина / О. Коваленко. – Чернігів, 1996. – 93 с.
12. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія / Упоряд. В. Кривошея. – К.: Стилос, 2010. – 792 с.
13. Коцур В. Благодійність полково-сотенної козацької старшини середини XVII–XVIII ст. в оцінці української сучасної історіографії / В. Коцур // Часопис української історії. – К., 2014. – Вип. 28. – С. 61–71.
14. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва. Білоцерківський полк / В. Кривошея. – К.: ВД «Стилос», 2002. – 183 с.
15. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва. Канівський полк / В. Кривошея. – К.: ВД «Стилос», 2006. – 220 с.
16. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва. Нариси історії козацьких полків / В. Кривошея. – Вид. 2-е, доп. – К.: Вид. дім «Стилос», 2004. – 391 с.
17. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва. Переяславський полк / В. Кривошея. – К.: ВД «Стилос», 2004. – 417 с.
18. Кривошея В.В. Козацька еліта Гетьманщини / В.В. Кривошея. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – 452 с.
19. Кривошея В.В. Козацька старшина як еліта Гетьманщини / В.В. Кривошея // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2009. – Вип. XXVI. – С. 8–20.
20. Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: у 2 т. / В. Кривошея. – К.: ДП НВЦ «Пріоритет», 2012. – Т. 1. – 516 с.
21. Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: у 2 т. / В. Кривошея. – К.: ДП НВЦ «Пріоритет», 2012. – Т. 2. – 508 с.
22. Литвин І.В. Значення Михайлівського Золотоверхого монастиря в духовному та соціально-економічному житті України у 1620–1786 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – «Історія України» / І.В. Литвин. – К., 2009. – 19 с.
23. Мельник Л.Г. Рец. на кн.: Панашенко В.В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII–XVIII ст.) / В. Панашенко. – К., 1995. – 212 с.; Панашенко В.В. Полкове управління в Україні (середина XVII–XVIII ст.). – К., 1997. – 74 с. // Укр. іст. журн. – 1998. – № 5. – С. 128–131.
24. Набок Л.М. Православні храми Переяславщини: історія, дослідження, сучасність / Л.М. Набок, О.В. Колибенко. – К., 2007. – 176 с.
25. Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр. / О. Нестуля. – К., 1995. – Ч. 2. Кінець 20-х – 1941 рр. – 216 с.
26. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники / С. Павленко. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 602 с.
27. Панашенко В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII–XVIII ст.) / В. Панашенко. – К., 1995. – 212 с.
28. Поляруш С.І. Становлення і діяльність органів державної опіки та громадської благодійності на Лівобережній Україні (1775–1918 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – «Історія України» / С.І. Поляруш. – К., 1996. – 17 с.
29. Попельницька О. Українське козацтво як складова частина населення київського Подолу у XVII–XVIII ст. / О. Попельницька // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. – К.: Ін-т іст. України НАНУ, 2000. – С. 129–134.
30. Православні святині Києва / [Нікітенко Н.М., Івакіна Л.Г., Киркевич В.Г. та ін.]. – К.: Техніка, 2011. – 352 с.

31. Путра О. Влада генеральної військової старшини на Лівобережній Україні у другій половині XVIII ст. / О. Путра // Архіви України. – 1996. – № 5. – С. 11–20.
32. Рига Д. З історії благодійності на Новгород-Сіверщині / Д. Рига // Скарбниця української історії: 36. наук. праць. – Чернігів, 2007. – Вип. 8. – С. 211–212.
33. Самойленко Г. Культурне життя в Ніжині у XVII–XVIII ст. / Г.В. Самойленко, С.Г. Самойленко. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 219 с.
34. Свято-Георгіївський жіночий монастир [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orthodox.com.ua/uk/eparxiya/monastyri/svyato-georgievskij-zhenskij-monastyr>
35. Скарбниця української історії: 36. наук. праць. – Чернігів, 2007. – Вип. 8. – 310 с.
36. Струкевич О.К. Політична культура старшини Української козацької держави: провідні інтегральні орієнтації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / О.К. Струкевич. – К., 2005. – 36 с.
37. Студьонова Л. Чернігівські князі, полковники, губернатори / Л. Студьонова. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 1998. – 148 с.
38. Україна – козацька держава / Наук. ред. В.О. Щербак, О.К. Федорук. – К.: Вид-во «ЕММА», 2004. – 1216 с.
39. Черняков С. Меценатська діяльність гетьмана І. Скоропадського на Чернігівщині / С. Черняков // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: 36 наук. ст. – Луганськ, 2001. – Вип. 10. – С. 156–185.

REFERENCES

1. Alf'orov O.A. Rol' kozac'ko-starshyn'skogo rodu Golubiv v istorii' Ukraïny drugoi' polovyny HVI – kincja HVIII st.: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ist. nauk: spec. 07.00.01 – «Istorija Ukraïny» / O.A. Alf'orov. – K., 2012. – 19 s.
2. Vechers'kyj V. Vtracheni ob'jekty arhitekturnoi' spadshhyny Ukraïny / V. Vechers'kyj. – K.: NDITIAM-Golovkyi'varhitektura, 2002. – 592 s.
3. Viroc'kyj V.D. Monastyri ta hramy zemli sivers'koi' / Viroc'kyj V.D., Karpabida A.A., Kyrkevych V.G. – K.: Tehnika, 1999. – 232 s.
4. Viroc'kyj V.D. Hramy Chernigova / V.D. Viroc'kyj. – K.: Tehnika, 1998. – 207 s.
5. Gorobec' V. Vlada ta socium Get'manatu. Doslidzhennja z politychnoi' ta social'noi' istorii' rann'omodernoi' Ukraïny / V. Gorobec'. – K.: In-t ist. Ukraïny NANU, 2009. – 271 s.
6. Gorobec' S.M. Rid Shyhuc'kyh: istoryko-genealogichne doslidzhennja: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ist. nauk: spec. 07.00.06 – «Istoriografija, dzhereloznavstvo ta special'ni istorychni dyscypliny» / S.M. Gorobec'. – K., 2012. – 20 s.
7. Z istoriografichnoi' spadshhyny // Chernigivs'ka starovyna. Zb. nauk. prac', prysvjachenyj 1300-richchju Chernigova. – Chernigiv: Siverjans'ka dumka, 1992. – S. 101–142.
8. Ivanciv A. Zrujnovani hramy Dnipropetrovs'ka. Istoryko-publicystychni narisy / A. Ivanciv. – Dnipropetrovs'k: Porogy, 2004. – 50 s.
9. Istorija ukrai'ns'koi' kul'tury: U 5-ty t. / B.Je. Paton (golov. red.), V.A. Smolij (red.). – K.: Nauk. dumka, 2003. – T. 3. Ukraïns'ka kul'tura drugoi' polovyny HVII–HVIII stolit' [Aleksandrovyh V.S., Borysenko V.J., Vsevrot T.M. ta in.]. – 1246 s.
10. Kyrkevych V.G. Get'mans'ka stolycja Baturyn / V.G. Kyrkevych, V.D. Viroc'kyj. – K.: Tehnika, 2007. – 102 s.
11. Kovalenko O. Pavlo Polubotok – polityk i ljudyňa / O. Kovalenko. – Chernigiv, 1996. – 93 s.
12. Kozac'ka starshyna Get'manshhyny. Encyklopedija / Uporjad. V. Kryvosheja. – K.: Stylos, 2010. – 792 s.
13. Kocur V. Blagodijnist' polkovo-sotennoi' kozac'koi' starshyny seredyny HVII–HVIII st. v ocinci ukrai'ns'koi' suchasnoi' istoriografii' / V. Kocur // Chasopys ukrai'ns'koi' istorii'. – K., 2014. – Vyp. 28. – S. 61–71.
14. Kryvosheja V. Genealogija ukrai'ns'kogo kozactva. Bilocerkivs'kyj polk / V. Kryvosheja. – K.: VD «Stylos», 2002. – 183 s.
15. Kryvosheja V. Genealogija ukrai'ns'kogo kozactva. Kanivs'kyj polk / V. Kryvosheja. – K.: VD «Stylos», 2006. – 220 s.
16. Kryvosheja V. Genealogija ukrai'ns'kogo kozactva. Narisy istorii' kozac'kyh polkiv / V. Kryvosheja. – Vyd. 2-e, dop. – K.: Vyd. dim «Stylos», 2004. – 391 s.
17. Kryvosheja V. Genealogija ukrai'ns'kogo kozactva. Perejaslavs'kyj polk / V. Kryvosheja. – K.: VD «Stylos», 2004. – 417 s.
18. Kryvosheja V.V. Kozac'ka elita Get'manshhyny / V.V. Kryvosheja. – K.: IPIEND imeni I.F. Kurasa NAN Ukraïny, 2008. – 452 s.
19. Kryvosheja V.V. Kozac'ka starshyna jak elita Get'manshhyny / V.V. Kryvosheja // Naukovi prac'i istorychnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu. – Zaporizhzhja, 2009. – Vyp. HHVI. – S. 8–20.
20. Kryvosheja V. Ukraïns'ke kozactvo v nacional'nij pam'jati. Chernigivs'kyj polk: u 2 t. / V. Kryvosheja. – K.: DP NVC «Priorytet», 2012. – T. 1. – 516 s.
21. Kryvosheja V. Ukraïns'ke kozactvo v nacional'nij pam'jati. Chernigivs'kyj polk: u 2 t. / V. Kryvosheja. – K.: DP NVC «Priorytet», 2012. – T. 2. – 508 s.

22. Lytvyn I.V. Znachennja Myhajlivs'kogo Zolotoverhogo monastyrja v duhovnomu ta social'no-ekonomichnomu zhytti Ukrai'ny u 1620–1786 rr.: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ist. nauk: spec. 07.00.01 – «Istorija Ukrai'ny» / I.V. Lytvyn. – K., 2009. – 19 s.
23. Mel'nyk L.G. Rec. na kn.: Panashenko V.V. Social'na elita Get'manshhyny (druga polovyna HVII–HVIII st.) / V. Panashenko. – K., 1995. – 212 s.; Panashenko V.V. Polkove upravlinnja v Ukrai'ni (sередyna HVII–HVIII st.). – K., 1997. – 74 s. // Ukr. ist. zhurn. – 1998. – № 5. – S. 128–131.
24. Nabok L.M. Pravoslavni hramy Perejaslavshhyny: istorija, doslidzhennja, suchasnist' / L.M. Nabok, O.V. Kolybenko. – K., 2007. – 176 s.
25. Nestulja O. Dolja cerkovnoi' starovyny v Ukrai'ni. 1917–1941 rr. / O. Nestulja. – K., 1995. – Ch. 2. Kinec' 20-h – 1941 rr. – 216 s.
26. Pavlenko S. Otochennja get'mana Mazepy: soratnyky ta prybichnyky / S. Pavlenko. – K.: Vyd. dim «KM Akademiya», 2004. – 602 s.
27. Panashenko V. Social'na elita Get'manshhyny (druga polovyna HVII–HVIII st.) / V. Panashenko. – K., 1995. – 212 s.
28. Poljarush S.I. Stanovlennja i dijial'nist' organiv derzhavnoi' opiky ta gromads'koi' blagodijnosti na Livoberezhnij Ukrai'ni (1775–1918 rr.): avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ist. nauk: spec. 07.00.01 – «Istorija Ukrai'ny» / S.I. Poljarush. – K., 1996. – 17 s.
29. Popel'nyc'ka O. Ukrai'ns'ke kozactvo jak skladova chastyna naselennja kyi'vs'kogo Podolu u HVII–HVIII st. / O. Popel'nyc'ka // Ukrai'ns'ka kozac'ka derzhava: vytoky ta shljahy istorychnogo rozvytku. – K.: In-ist. Ukrai'ny NANU, 2000. – S. 129–134.
30. Pravoslavni svjatyni Kyjeva / [Nikitenko N.M., Ivakina L.G., Kyrkevych V.G. ta in.]. – K.: Tehnika, 2011. – 352 s.
31. Putra O. Vlada general'noi' vijs'kovoї starshyny na Livoberezhnij Ukrai'ni u drugij polovyni HVIII st. / O. Putra // Arhivy Ukrai'ny. – 1996. – № 5. – S. 11–20.
32. Ryga D. Z istorii' blagodijnosti na Novgorod-Siversshyni / D. Ryga // Skarbnycja ukrai'ns'koi' istorii': Zb. nauk. prac'. – Chernigiv, 2007. – Vyp. 8. – S. 211–212.
33. Samojlenko G. Kul'turne zhyttja v Nizhyni u HVII–HVIII st. / G.V. Samojlenko, S.G. Samojlenko. – Nizhyn: NDU im. M. Gogolja, 2012. – 219 s.
34. Svjato-Georgii'vs'kyj zhinochij monastyr [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://orthodox.com.ua/uk/eparxiya/monastyri/svjato-georgievskij-zhenskij-monastyr>
35. Skarbnycja ukrai'ns'koi' istorii': Zb. nauk. prac'. – Chernigiv, 2007. – Vyp. 8. – 310 s.
36. Strukevych O.K. Politychna kul'tura starshyny Ukrai'ns'koi' kozac'koi' derzhavy: providni integral'ni orijentacii': avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja dokt. ist. nauk: 07.00.01 «Istorija Ukrai'ny» / O.K. Strukevych. – K., 2005. – 36 s.
37. Stud'onova L. Chernigivs'ki knjazi, polkovnyky, gubernatory / L. Stud'onova. – Chernigiv: RVK «Desnjans'ka pravda», 1998. – 148 s.
38. Ukrai'na – kozac'ka derzhava / Nauk. red. V.O. Shherbak, O.K. Fedoruk. – K.: Vyd-vo «EMMA», 2004. – 1216 s.
39. Chernjakov S. Mecenats'ka dijial'nist' get'mana I. Skoropads'kogo na Chernigivshhyni / S. Chernjakov // Novi doslidzhennja pam'jatok kozac'koi' doby v Ukrai'ni: Zb. nauk. st. – Lugans'k, 2001. – Vyp. 10. – S. 156–185.

Коцур В. Современные отечественные исследования благотворительности генеральной и полково-сотенной казацкой старшины середины XVII–XVIII вв.

В статье анализируется разноплановая современная отечественная литература, в которой рассматриваются отдельные аспекты благотворительной деятельности генеральной и полковой-сотенной казацкой старшины. Доказано, что на сегодня фундаментальное специальное исследование этой проблемы отсутствует. Однако наблюдается четкая тенденция роста научного интереса к изучению этого явления. В течении последних около двадцати пяти лет развития современной отечественной историографии сформировался целый пласт научных работ, которые так или иначе касались истории, общетеоретических основ феномена благотворительности и его конкретных проявлений. Среди них многочисленные диссертационные исследования, монографии, научные публикации, справочные издания и учебные пособия, в которых раскрыто этимологию терминов, что ассоциируются с благотворительностью, причины зарождения этого явления в украинском прошлом, его нормативное регулирование со стороны официальных властей, начало региональных исследований проблемы в Украине, разноаспектных направлений благотворительной деятельности генеральной и полковой-сотенной старшины в середине XVII–XVIII веков.

Ключевые слова: современная украинская историография, благотворительность, феномен, генеральная и полково-сотенная старшина.

Kotsur V. Modern Domestic Researches of Charity Activity of General and Regiment-Centesimal Cossack Elders in Mid-Seventeenth – Eighteenth Centuries.

The article analyzes the diverse modern national literature, which deals with some aspects of philanthropy of general and regimental-centesimal Cossack elders. It is proved that today the fundamental special study of this problem is absent. However, there is a clear trend of increasing of scientific interest in the study of this phenomenon. In the last nearly twenty-five years of development of modern national historiography formed a layer of scientific papers that somehow touched the stories, the general principles of phenomenon of charity and its specific manifestations. Among them are numerous dissertation studies, monographs, scientific publications, reference books and tutorials, which reveals the etymology of terms associated with charity, the reasons for the origin of this phenomenon in the Ukrainian past and its regulatory taxiing from the official authorities, launched the regional study of particular problems in Ukraine, different aspects of philanthropy of general and regimental-centesimal elders in the middle of the seventeenth – eighteenth century.

Keywords: modern Ukrainian historiography, charity, phenomenon, general and regimental-centesimal elders.

Одержано 10.03.2016

УДК 930.1:37 (477) «196/198»

Ніна Брехунець
(Переяслав-Хмельницький)

**ОСВІТА В УМОВАХ КОМАНДНО-АДМІНІСТРАТИВНОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ В 60–80-і рр. ХХ ст.: ІСТОРИОГРАФІЯ**

У статті розглядається історіографія системи освіти України в умовах тоталітарного режиму 60–80-х рр. ХХ ст. Сучасні дослідники встановили, що, незважаючи на часткове розширення прав союзних республік в хрущовську «відлигу», Україна залишалася безправною у визначенні та реалізації власної освітянської політики. В політизації навчання та виховання особливе місце відводилось суспільним дисциплінам. Студенти вузів мали вивчати марксистсько-ленінську філософію, політекономію, історію КПРС, які вводилися в 1950-х рр., з часом – науковий комунізм. Видання навчальної та наукової літератури пильно контролювалося партійними та державними структурами. Вченим, працівникам вищих навчальних закладів партійні і державні структури нав'язували тематику досліджень, зобов'язували писати статті, монографії, які б захищали політику партії, її ідеологію. В 1950–80-х рр. вище партійно-державне керівництво приймало «закриті» постанови, проводило Всесоюзні, регіональні науково-практичні конференції з метою довести потребу і розширити сферу вивчення та вживання російської мови в національних республіках.

Ключові слова: освітянська сфера, русифікація, політизація та ідеологізація освіти, «працька весна», історіографія.

У 50–80-х рр. ХХ ст. освітянська сфера України охоплювала широку мережу загальноосвітніх шкіл, технікумів та вищих навчальних закладів. У 1958–1959 навчальному році в Україні функціонувало 29,977 шкіл, в них навчалася 5324,3 тис. учнів. У цьому ж році в республіці діяло 140 вищих навчальних закладів з загальним контингентом 381,1 тис. студентів [1]. Висвітленню їх діяльності присвячено широкий масив історичної літератури.

Особливість історичних праць радянської доби полягає в тому, що їх автори зосереджувалися на висвітленні кількісних показників у розвитку освіти, а монографії, статті були пронизані твердженням про те, що тільки завдяки комуністичній партії, її рішенням розвивалася освітянська сфера в республіці [18]. Виняток становили праці Правозахисників, які в самвидавній літературі намагалися об'єктивно оцінити становище